

A finnugrista Kálmán Béla

Egy-egy életmű értékelésekor a feladatra vállalkozó szakember nehéz helyzetben találhatja magát, miként most én. Ennek az az oka, hogy érdeklődési körünk, ennek következtében pedig az évek vagy évtizedek során kialakult speciális ismereteink nem feltétlenül fedik az áttekintendő életmű elemeit, vagyis a szubjektívizmuson kívül az értékelésre vállalkozó személy ismeretanyaga akár szegényesebb is lehet, mint amennyi a górcső alá veendő teljesít-

mény számbavételére szükségeltetnék. Esetemben ez nagyon is nyilvánvaló, hiszen Kálmán Béla professzor olyan területeken is aktív kutató volt, amelyeken én abszolút outsider vagyok, ilyenek egyebek között az onomasztika és a dialektológia.

Kálmán Bélának köztudomásúan kiterjedt volt az érdeklődési köre, a nyelvtudomány több részdiszciplínájába kitörölhetetlenül beírta a nevét. Ilyenek a tudománytörténet, a névtan, a dialektológia, az etimológia és a hangtörténet, a magyar nyelv-művelés, a magyar nyelvtörténet, a hagyatékfeldolgozás, többször foglalkozott a mai magyar nyelvben észlelhető változásokkal is. Gyűjtött magyar nyelvjárási anyagot, vogul és olykor osztyák szövegeket is. E részterületeken elért eredményeinek legtöbbször megfelelő kompetencia híján aligha szólhatnak, ezért csak a finnugrisztikai, azon belül is leginkább az ugrisztikai tevékenységét méltathatom, mivel ezek hozzám is meglehetősen közel állanak. Úgy vélem, egy méltatás igazán csak akkor lehet méltó a méltatotthoz, ha a méltató az általa kifogásolható nézetekről is szól röviden – én is ezt teszem.

Kálmán Béla – tudtommal – meglehetősen óvatos ember volt, de a kommunista terror által a tudományok művelőire gyakorolt nyomás ellenére ő is véleményt nyilvánított a Molnár Erik által kiagyalt östörténeti rémálom ügyében (Kálmán 1953).

Noha a finnugrisztikán belül igazán a vogul nyelv kutatásának volt nemzetközileg is nagyra tartott szakembere, több alkalommal is hozzászólt szélesebb háttérű finnugor nyelvészeti kérdésekhez (pl. Kálmán 1958, 1990).

A szakma képviselői nyilván obi-ugrisztikai, főleg pedig vogulisztikai munkásságát értékelik legtöbbször. Ha munkásságának egészét tekintjük, kétségtelenül a vogul nyelv kutatásában tette a legtöbbet. Ennek egyértelmű bizonyítékai a Munkácsi Bernát vogul népköltészeti sorozatához elkészített, a szövegek magyarázataiként, jegyzeteiként közreadott pótkötetei (Munkácsi – Kálmán 1952, 1963). A magyar tudományosság nagy adósságát törlesztette a *Wogulisches Wörterbuch* (Munkácsi – Kálmán 1986) anyagának összeállításával, sajtó alá rendezésével és kiadásával.

Legközelebbi rokon nyelveink, azaz a vogul és az osztyák immáron jó száz éve agonizálnak. Következésképpen, aki a még obi-ugor anyanyelvjárásán megnyilatkozni tudó emberektől népmesét, egyéb folklóranyagot vagy éppen köznapi szöveget jegyez fel, szinte leletmentést végez. Kálmán professzornak hálásak lehetünk, hogy nem sajnált időt áldozni erre a meglehetősen fárasztó és körülményes munkára. Ezeknek vogul nyelvkönyvében (Kálmán 1955), chrestomathiájának egymást követő kiadásaiban (Kálmán 1963, 1976a, 1989) és a vogul nyelvtani jegyzetekkel ellátott szöveggyűjteményében (Kálmán 1976b) biztosított helyet. Meg kell említenem azt is, hogy a kihalás szélén ál-

lott nizjami osztják nyelvjárásból is sikerült talán még egy utolsó leheletnyi emléket megörökítenie (Kálmán 1960).

A *Chrestomathia Vogulica* annyiban tudománytörténeti fordulathoz is tekinthető, hogy ezzel ő indította útjára az uráli nyelvek ilyen jellegű magyar sorozatát: (kronológiai sorrendben) szamojéd (Hajdú 1968, 1982), cseremisiz (Bereczki 1971, 1990), zürjén (Rédei 1978a [magyarul], 1978b [németül]), osztják (Honti 1984, 1986), lapp (Lakó 1986), mordvin (Keresztes 1990), votják (Csúcs 1990). Kálmán chrestomathia-sorozata azáltal válik ki a többi rokon nyelv hasonló leírásainak csoportjából, hogy a magyar nyelvű grammatikai vázlat és fordítás mellett német nyelvű is található, vagyis külföldi egyetemeken segédeszközeként is használható volt. Vogul chrestomathiája angolul is napvilágot látott (Kálmán 1965), talán ennek következményeként jelenhetett meg ugyancsak a „Uralic and Altaic Series” sorozat további tagjaként az északi osztják (Rédei 1965), a keleti osztják (Gulya 1966) és a jurák chrestomathia (Décsy 1966), természetesen szintén grammatikai vázlattal felszerelve.

Kálmán professzort a finnugrisztika etimológusként is számon tartja. E téren minden bizonnyal a vogul nyelv orosz jövevényszavait feldolgozó monográfiája a legjelentősebb (Kálmán 1961). Egy ifjú kollégával szövetkezve a vogulisztika egyik nagymesterének, Artturi Kannistónak a vogul nyelv tatár jövevényszavairól írott jelentős tanulmányát (Kannisto 1925) értékes adalékokkal egészítette ki (Kálmán – Berta 1981). Számos etimológiai cikket és hangtörténeti tanulmányt is közölt. Ezekben legtöbbször ugor, különösen pedig vogul problémákat tárgyalt. Az 1950-es években volt egy *Obi-ugor szófejtések* című sorozata (Kálmán 1951, 1952, 1954, 1959b) a Nyelvtudományi Közleményekben, amelyet egy közlemény erejéig a *Finnugor szófejtések* követett ugyanott (Kálmán 1962). Ezekre és egyéb etimológiai írásaira több helyütt hivatkozik az *Uralisches Etymologisches Wörterbuch*. Még megjegyzem, hogy az etimológiának az olykor humoros oldalát is megmutató népetimológiával is foglalkozott (Kálmán 1976c).

Az ugor nyelvek közös vonásainak taglalásakor fontos téma az igekötők ismertetése. A szakirodalomban erről több megalapozatlan vélekedés olvasható, amelyek lényege, hogy a magyar igekötőzés az obi-ugor nyelvekétől függetlenül, latin, német vagy szláv hatásra alakult ki. Az ugor nyelvek igekötőzése azonban egészen biztosan ugor kori örökség. Erről Kálmán így nyilatkozott: „A finnugor nyelvek közül csak az ugor nyelvekben (magyar, vogul, osztják) és az észtkben fejlődtek ki teljesen a ma is eleven igekötőrendszerek. Hogy miért nem voltak meg az uráli alapnyelvben a igekötők, azt talán az is okozta, hogy hiányzott az alapnyelvben a prepozíció szófaja. Az ugor korban azért már számolhatunk igekötők meglétével, hiszen

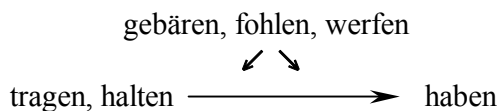
mindegyik ugor nyelvben azonos módon használják őket, több igekötőnk pedig finnugor tövű mint az *el-*, *ki-*, *át*. Az ugor és az észti igekötőrendszer azonban egymástól függetlenül fejlődött. Így tehát nehéz volna igazolni, hogy a magyar igekötőrendszer szláv vagy német hatás eredménye volna. A szláv nyelvekben az igekötő nem válhat el. A németben elválhat ugyan, de nem kerülhet az igekötő és az ige közé valamilyen segédszó, mint a magyarban: *megmond, mondd meg!, meg ne mondd!, meg akarja mondani...*” (Kálmán 1991: 316; én emeltem ki, H. L.).

Az elmúlt évtizedekben magyar és nem magyar finnugristák kedvenc témája volt egyes finnugor nyelvek (mindenekelőtt a magyar, a finn és az észti) „európaizáltsága”, amiről számomra némelyek meghökkenítő módon nyilatkoztak. Kálmán Béla is kitért erre a kérdésre *A magyar nyelv európaisága* című tanulmányában, amely eredetileg a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1980. évi közgyűlésén hangzott el előadásként (publikált változata: Kálmán 1981). A tanulmány zárópasszusaival maradéktalanul egyetérték, teljesen józanul ítéli meg ugyanis anyanyelvünk „európaiságát”: „Ha néhány mondatban kellene összegeznem a magyar nyelv történetét, azt mondhatnám, hogy a magyar nyelv letörölhetetlenül viseli magán ma is finnugor eredetét. Rokonaitól azonban már a honfoglaláskor ezer vagy több ezer év óta elszakadt, és közeli érintkezésbe azóta sem került velük. A katolikus középkorban papok alakították európai nyelvvé, szókincse a latin, szláv és germán elemekkel egészült ki, és fogalomkincsében Európához asszimilálódott már mintegy ezer éve. [Bekezdés] Szólásaink, közmondásaink egy jelentékeny részének megfelelője megtalálható a legtöbb európai nyelvben. Alapszókincse és nyelvtani rendszere továbbra is finnugor maradt. Abban is hasonlít története számos európai nyelv történetéhez, hogy időnként nagyobb műveltségváltáskor szüksége volt megújulásra. Ilyenkor az indoeurópai nyelvek visszanyúlhattak és támaszkodhattak őseikre vagy rokonaikra, mint a francia a latinra, illetőleg [az] olaszra és [a] spanyolra, a román a franciára és az olaszra, a német nyelvújítók is szívesen fordultak a régi germán nyelvemlékekhez és a skandináv nyelvekhez. A magyar nyelv azonban távolra és hosszú ideje elszakadván rokonaitól, csak saját erejére, régi emlékeire és nyelvjárásaira volt utalva. [Bekezdés] A magyar tehát európai nyelv nemcsak azért, mert történelme folyamán bizonyíthatóan mindig Európában beszélték, hanem azért is, mert ezer év óta bekapcsolódott az európai kulturális közösségbe, és azóta sem szakadt ki belőle” (Kálmán 1981: 135–136).

Miután Denis Creissels (1975) ráirányította a figyelmet a magyar *-ú/-ű* és az *-(V)s* nomen possessoris képzők közti funkcionális különbségre, vö. *kéksze-*

mű lány, kék ruhás lány, Kálmán Béla kiderítette, hogy ezeknek a magyar legközelebbi rokonaiban is megvan a pontos funkcionális megfelelőjük, vagyis az ugor nyelvek feltárt közös vonásainak száma eggyel gyarapodott e munkája révén (Kálmán 1983); ugyanez érvényes a magyar *kenyeret keres* kifejezés esetében is (Kálmán 1959a), amelyet ugyancsak ő derített fel elsőként.

Tipológiai szempontból is tanulságos az *Über das obugrische Verb 'habeo'* című írása (Kálmán 1986). Ebben rámutat arra, hogy az egész nyelvcsaládban csak a vogul és az osztják használja széleskörűen a birtoklásigét (noha a többi uráli nyelvben általános létigés állítmányi birtoklás kifejezése is közönséges az obi-ugorban). Megemlíti, hogy az indoeurópai nyelveknek nincsen közös, ősi 'habere' igéjük, a ma ilyen funkciójúak 'megragad, tart' jelentésükből alakultak ki (itt azt is érdemes megemlíteni, hogy indoeuropaisták szerint az indoeurópai alapnyelv is valamilyen helyviszonyt kifejező szerkezettel és létigével fejezte ki eredetileg a predikatív birtokviszonyt). Természetesen arról is tud Kálmán Béla, hogy az osztj. VVj *tāja-* ~ *tőj-* stb. 'haben' és a vog. So *ōńś-* stb. 'ua.' igéknek 'halten' jelentésük is van, ezért kissé meglepő az ezen obi-ugor igék jelentésváltozására adott magyarázata: „Soviel wir sehen, sind die Bedeutungen in beiden Sprachen fast völlig identisch. Wenn es stimmt, daß die Wörter im allgemeinen vom Konkreten zum Abstrakten gehen, dann war vielleicht die Bedeutung 'gebären, fohlen, werfen' (Pferd, Rentier, Kuh) die erste in den obugrischen Sprachen. Dann folgte parallel dazu die Bedeutung 'halten, tragen, vertragen' und zuletzt die abstrakte Bedeutung 'haben'. Es ist auch möglich, daß sich die dritte Bedeutung direkt aus der ersten entwickelt hat, denn diejenige, die entbunden hat, hat ein Kind (habet infantem) und das größere Vieh, das fohlte oder warf, hatte ein Kalb oder Fohlen. Den Bedeutungszusammenhang können wir also folgendermaßen darstellen:

Daß sich aus der Bedeutung 'halten' leicht 'haben' entwickeln konnte, das kann auch durch die Bedeutungsentwicklung des lateinischen *habere* und *tenere* bewiesen werden. In den obugrischen Sprachen können weder das wogulische *ōńśi* noch das ostjakische *tāj-* als Hilfsverb verwendet werden..." (Kálmán 1986: 169–170). Kálmán Béla itt fontos szemantikai kapcsolatra hívta fel a figyelmet, amely az indoeuropaisztikában ismert volt ugyan, de az uralisztikában elsikkadt, mivel ezekre a nyelvekre nem jellemző a 'habere' ige használata, de a jelentéstani változás irányát tévesen ítélte meg: valójában a 'tart' je-

lentésből fejlődött az obi-ugorban is a 'haben', mint az idézett indoeurópai nyelvekben, miként a magyar *tart* igének is van ilyen jelentése (Honti 2007: 27–28), pl. *disznót tart, autót tart*, a 'gebären' viszont a másodlagos jelentés az obi-ugorban, ehhez vö. vog. T *kant-* 'finden' → 'gebären': *kom minās kantās jar* 'der Mann ging, fand einen Ort' (MSFOu 101: 128) ~ *jikā äwpüw kantās* 'die Frau gebar ein Kind' (MSFOu 111: 175).

Szintaktikai természetű munkái közül a kongruenciával foglalkozókat emelem ki: Kálmán 1973a, 1973b, 1974, 1980.

Recenziós tevékenysége is jelentős. Az ilyen jellegű írásai közül kiemelendő vogul anyanyelvű kolléganőnk, Evdokija Rombandeeva vogul nyelvtanáról (Rombandeeva 1973) írott ismertetése (Kálmán 1975a). Pirotti olasz nyelvű vogul nyelvtanáról (Pirotti 1972) is volt tudomása, amelyről az *Études Finno-Ougriennes*-ben emlékezett meg (Kálmán 1975b). Ismertette Aurélien Sauvageotnak a finn nyelv történeti háttéréről és a magyar nyelvről írt monográfiáját (Kálmán 1962a, 1973c, 1973d). Steinitz vogul konszonantizmus-történetéről viszonylag részletes beszámolót írt (Kálmán 1957), tudtommal a magyarok közül más nem ismertette ezt a fontos monográfiát. Engem megtisztelt azzal, hogy első szárnypróbálgatásaim egyikéről, a hajdani egyetemi doktori értekezésem publikált változatáról ismertetést írt (Kálmán 1976d).

Több alkalommal is ismertetett uralisztikai tudománytörténeti munkákat, és ő maga is tett le ilyeneket az asztalra.

Az természetes, hogy a kortárs kollégák és az egyes területek későbbi szakértői kritikusan tekintenek az egyidejűleg és a korábban tevékenykedett szakemberek munkásságára, és így némelykor elvetik vagy korrigálják a görcső alá vett nézeteket. Amennyire sikerült Kálmán Bélát megismernem, az ilyen állásfoglalásokat megértéssel és sztoikus nyugalommal vette tudomásul, tudván, hogy még a legavatottabb kutató is lépre mehet olykor.

Irodalom

- Bereczki Gábor 1971: Cseremisiz (mari) nyelvkönyv. Finnugor Jegyzetek XIX. Tankönyvkiadó, Budapest.
 Bereczki Gábor 1990: Chrestomathia Ceremissica. Tankönyvkiadó, Budapest.
 Creissels, Denis 1975: Note sur la distinction aliénable–inaliénable dans l'expression de la possession en hongrois. *Études Finno-Ougriennes* 12: 151–167.
 Csúcs Sándor 1990: Chrestomathia Votiacica. Tankönyvkiadó, Budapest.

- Décsy, Gyula 1966: *Yurak Chrestomathy*. Uralic and Altaic Series 50. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington – The Hague.
- Gulya, János 1966: *Eastern Ostyak Chrestomathy*. Uralic and Altaic Series 51. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington – The Hague.
- Hajdú Péter 1968: *Chrestomathia Samoiedica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdú Péter 1982: *Chrestomathia Samoiedica*. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Honti, László 1975: *System der paradigmatischen Suffixmorpheme des Wogulischen Dialektes an der Tawda*. *Janua Linguarum. Series Practica* 246. Akadémiai Kiadó – Mouton, Budapest – Den Haag – Paris.
- Honti László 1984: *Chrestomathia Ostiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Honti László 1986: *Chrestomathia Ostiacica*. 2., változatlan kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Honti László 2007: A birtoklás kifejezésének eszközei az uráli nyelvekben szinkrón és diakrón szempontból. *Nyelvtudományi Közlemények* 104: 7–56.
- Kálmán Béla 1951: Obi-ugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 53: 243–244.
- Kálmán Béla 1952: Obi-ugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 54: 251–258.
- Kálmán Béla 1953: Megjegyzések Molnár Erik „A magyar nép őstörténete” című művéhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 55: 266–270.
- Kálmán Béla 1954: Obi-ugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 56: 274–276.
- Kálmán Béla 1955: *Manysi nyelvkönyv*. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kálmán Béla 1957: Wolfgang Steinitz, *Geschichte des wogulischen Vokalismus*. *Nyelvtudományi Közlemények* 59: 242–247
- Kálmán Béla 1958: A finnugor szóvégi magánhangzók történetéből. *Nyelvtudományi Közlemények* 60: 409–413.
- Kálmán Béla 1959a: *Keres*. *Magyar Nyelvőr* 83: 483–484.
- Kálmán Béla 1959b: Obi-ugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 61: 350–358.
- Kálmán Béla 1960: *Chanti szöveg*. *Nyelvtudományi Közlemények* 62: 338–340.
- Kálmán, Béla 1961: *Die russischen Lehnwörter im Wogulischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kálmán Béla 1962a: Aurélien Sauvageot, *Les anciens finnois*. *Nyelvtudományi Közlemények* 64: 385–386.
- Kálmán Béla 1962b: Finnugor szófejtések. *Nyelvtudományi Közlemények* 64: 347–351.

- Kálmán Béla 1963: *Chrestomathia Vogulica*. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kálmán, Béla 1965: *Vogul Chrestomathy*. Uralic and Altaic Series 46. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington –The Hague.
- Kálmán, Béla 1973a: Ein Beitrag zur Kongruenz im Wogulischen. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 150: 144–150.
- Kálmán, Béla 1973b: Eine Kongruenz-Erscheinung im Wogulischen. *Finnisch-ugrische Forschungen* 40: 66–73.
- Kálmán, Béla 1973c: Aurélien Sauvageot, L'édification de la langue hongroise. *Советское финно-угроведение* 9: 311–314.
- Kálmán, Béla 1973d: Aurélien Sauvageot, L'édification de la langue Hongroise. *Nyelvtudományi Közlemények* 75: 468–474.
- Kálmán Béla 1974: Értelmi és alaki egyeztetés. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* 29: 33–54.
- Kálmán, Béla 1975a: Die erste wogulische Grammatik einer Muttersprachlerin. E. И. Ромбандеева, Мансисыйкий (вогульский) язык. *Finnisch-ugrische Forschungen* 41: 248–254.
- Kálmán, Béla 1975b: Giuliano Pirotti, *Grammatica Vogula*. *Études Finno-Ougriennes* 12: 314–318.
- Kálmán Béla 1976a: *Chrestomathia Vogulica*. Második, átdolgozott kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kálmán, Béla 1976b: *Wogulische Texte mit einem Glossar*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kálmán Béla 1976c: A népetimológia. *Nyelvtudományi Értekezések* 89: 165–159.
- Kálmán Béla 1976d: Honti László, System der paradigmatischen Suffixmorpheme des wogulischen Dialektes an der Tawda. *Nyelvtudományi Közlemények* 78: 179–180.
- Kálmán, Béla 1980: Semantische und formale Kongruenz. *Journal de la Société Finno-ougrienne* 76: 43–60.
- Kálmán Béla 1981: A magyar nyelv európaisága. *Magyar Nyelv* 77: 129–136.
- Kálmán Béla 1983: A szerves és szervetlen kapcsolat egyik kifejezése az ugor nyelvekben. In: Berczki Gábor – Domokos Péter (szerk.), *Urálisztikai tanulmányok* (Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére). ELTE, Budapest. 193–205.
- Kálmán, Béla 1986: Über das obugrische Verb 'habeo'. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 10: 165–170.
- Kálmán Béla 1989: *Chrestomathia Vogulica*. Harmadik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.

- Kálmán, Béla 1990: Semantische Parallele in den finnisch-ugrischen Sprachen. *Nyelvtudományi Közlemények* 91: 107–111.
- Kálmán Béla 1991: Adalékok néhány igekeötő történetéhez. In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő (szerk.), *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. ELTE, Budapest. 316–320.
- Kálmán Béla – Berta Árpád 1981: Tatár jövevényszavak a vogulban. *Nyelvtudományi Közlemények* 83: 43–55.
- Kannisto, Artturi 1925: Die tatarischen Lehnwörter im Wogulischen. *Finnisch-ugrische Forschungen* 17: 1–264.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti 1951: Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L. I. Band. Texte mythischen Inhalts. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 101.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti 1956: Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L. III. Band. Märchen. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne* 111.
- Keresztes László 1990: *Chrestomathia Morduinica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lakó György 1986: *Chrestomathia Lapponica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Munkácsi Bernát – Kálmán Béla 1952: *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény*. III. kötet. Második rész. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Munkácsi Bernát – Kálmán Béla 1963: *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény*. IV. kötet. Második rész. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Munkácsi, Bernát – Kálmán, Béla 1986: *Wogulisches Wörterbuch*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Rédei, Károly 1965: *Northern Ostyak Chrestomathy*. Uralic and Altaic Series 47. Indiana University – Mouton & Co., Bloomington – The Hague.
- Rédei Károly 1978a: *Chrestomathia Syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rédei, Károly 1978b: *Syrjänische Chrestomathie mit Grammatik und Glossar*. Verband der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Wien.
- Pirotti, Giuliano 1972: *Grammatica vogula*. Quaderni Italo-Ungheresi 3. Associazione Culturale Italo-Ungherese, Parma.
- Rombandeeva 1973: *Е. И. Ромбандеева, Мансийский (вогульский) язык*. Наука, Москва.
- Sauvageot, Aurélien 1961: *Les anciens finnois*. Klincksieck, Paris.
- Sauvageot, Aurélien 1971: *L'Édification de la langue Hongroise*. Klincksieck, Paris.
- Steinitz, Wolfgang 1955: *Geschichte des wogulischen Vokalismus*. Finnisch-ugrische Studien II. Akademie-Verlag, Berlin.

HONTI LÁSZLÓ